

УДК 343.985

Логвиненко Аліса Олександрівна –
старший викладач кафедри кримінального права
і процесу Навчально-наукового юридичного інституту
Національного авіаційного університету, м. Київ

Alisa O. Logvinenko –
senior lecturer of department of Criminal Law and Procedure
of Educational and Research Institute of Law,
National Aviation University
(1 Kosmonavta Komarova ave. Kyiv 03680 Ukraine)

Омелько Ганна Тарасівна –
студентка 2 курсу магістратури Навчально-наукового
юридичного інституту
Національного авіаційного університету, м. Київ

Hanna T. Omelko –
2nd year master's student of
Educational and Research Institute of Law,
National aviation university
(1 Kosmonavta Komarova ave. Kyiv 03680 Ukraine)

Типові слідчі ситуації початкового етапу досудового розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом

У статті розглянуто типові слідчі ситуації досудового розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, зокрема на початковому етапі. Запропоновано методичні рекомендації дій слідчого щодо вирішення конкретної слідчої ситуації.

Ключові слова: слідча ситуація, легалізація, доходи, предикатний злочин, організована злочинна діяльність, досудове розслідування.

В статье рассмотрены типичные следственные ситуации досудебного расследования легализации (отмывания) доходов, полученных преступным путем, в частности на начальном этапе. Предложены методические рекомендации действий следователя по решению конкретной следственной ситуации.

Ключевые слова: следственная ситуация, легализация, доходы, предикатное преступление, организованная преступная деятельность, досудебное расследование.

A.O. Logvinenko, H.T. Omelko Typical Investigative Situations of the Initial Stage of the Pre-Trial Investigation into the Legalization (Laundering) of Proceeds from Crime

The investigative situation is a combination of conditions that are formed at a certain stage - the situation and circumstances - perceived researches are carried out by the assessment and use of investigators to solve tactical tasks and achieve the general (strategic) objectives of the investigation.

However, investigative situations during the investigation of legalization (laundering) of proceeds from crime are significantly different from the general approach, as they are related to the simultaneous presence of a predicate crime and directly criminal actions aimed at legalization (laundering) of criminal assets.

To typify investigative situations in the initial stage of the investigation into legalization (laundering) of proceeds from crime, use the three most significant information sources: information about the fact of legalization (laundering); information on the way of legalization (laundering); information about the person of the subject of legalization (laundering).

Legalization (laundering) of proceeds from crime takes an important place in the structure of organized criminal activity, and therefore, the formation of complex methods of investigation of criminal technologies can increase the efficiency of pre-trial investigation of crimes, including the legalization of proceeds from crime. In this regard, it is necessary to recognize the priority direction of scientific research development of methods for detecting and investigating the legalization of the proceeds from crime, in conjunction with the development of methods for investigating predicate crimes.

Detection of signs of legalization (laundering) of proceeds from crime is carried out by subjects of initial financial monitoring, state financial monitoring, law enforcement agencies during the consideration of other types of crimes or in the direct discovery of the fact of legalization (erasure) or attempted on it, the media, individual citizens and law enforcement agencies.

Keywords: *investigative situation, legalization, incomes, predicate crime, organized criminal activity, pre-trial investigation.*

Постановка проблеми. Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень (далі – злочинів) виникають об'єктивні умови, які визначають потребу вибору напряму його провадження. Встановлення умов, що утворюють обстановку, у якій діє суб'єкт провадження, дозволяє визначити завдання, що потребують вирішення, обрати види процесуальних та організаційних дій, тактику і послідовність їх виконання для досягнення мети кримінального провадження.

Найскладніші для вирішення умови, які виникають на початковому етапі провадження досудового розслідування, з огляду на дефіцит даних про обставини вчинення злочину, особу, яка його вчинила, тощо. Розробка системи методичних рекомендацій традиційно здійснюється щодо конкретної слідчої ситуації.

Тому важливо окреслити коло типових слідчих ситуацій, які найчастіше виникають під час досудового розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, зокрема на початковому етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою дослідження стали наукові праці таких вчених, як О.В. Батюка, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, С.В. Веліканова, І.А. Возгріна, Т.С. Волчецької, І.Ф. Герасимова, Л.Я. Драпкіна, О.Н. Колесніченка, В.Е. Коновалової, В.Г. Лукашевича, Г.А. Матусовського, М.В. Салтевського, В.Ю. Шепітька та інших.

Невирішені раніше проблеми. Аналіз публікацій з даної тематики свідчить, що залишилися невирішеними окремі аспекти типових слідчих ситуацій початкового етапу досудового розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним

шляхом. Таким чином, актуальність теми обумовлюється необхідністю дослідження проблематики питання типових слідчих ситуацій, що виникають під час розслідування цих злочинів, потребує окремого удосконалення чинне кримінальне процесуальне законодавство та практика його застосування.

Метою даної статті є дослідження типових слідчих ситуацій початкового етапу досудового розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Виклад основного матеріалу. Проблема легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, набула особливої значущості для України протягом останнього десятиліття, оскільки криміналізація економіки стала однією з ключових загроз для економічної безпеки нашої держави. Суспільна небезпека цього явища останнім часом виявляється в нових аспектах. Ще декілька років тому більшість злочинів зазначеної категорії вчиняли з метою подальшого використання отриманих доходів у підприємницькій та іншій економічній діяльності для одержання прибутку. Згодом грошові кошти або інше майно, які мали злочинне походження, почали також використовувати для фінансування тероризму, незаконного обігу зброї, організації вбивств на замовлення та інших злочинів.

Ситуаційний підхід у криміналістиці вважають одним із головних принципів, на базі якого здійснюють як формування певних теоретичних концепцій, так і розроблення рекомендацій щодо їх впровадження в практичну діяльність правоохоронних та судових органів. Дійсно, різноманітні ситуації (оперативно-розшукові, слідчі, кримінальні) зумовлюють висування версій, обрання найбільш

раціонального алгоритму поведінки та дій учасників кримінального процесу, оптимальної системи проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів.

Висловлені положення стосуються також розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, оскільки саме слідчі ситуації становлять основу розроблення теоретичних засад криміналістичної методики розслідування цієї категорії злочинів. Причому слід урахувати, що на процес формування слідчих ситуацій впливають своєрідність власне легалізації та, передусім, її взаємозв'язок із предикатним злочином. Ідеться про такі чинники, як джерела походження злочинних доходів і напрями їх використання (інвестування легалізованих коштів у легальний сектор економіки, підтримання тіншового бізнесу як джерела легалізації, фінансування злочинної діяльності) [1, с. 170-177].

Як зауважував Р.С. Белкін, розслідування злочинів здійснюється в конкретних умовах часу, місця, оточення, взаємозв'язках з іншими процесами об'єктивної дійсності, поведінкою осіб, що потрапили до сфери кримінального судочинства, та під впливом інших, інколи такими факторами, які залишаються слідчому невідомими. Ця складна система взаємодії створює в результаті ту конкретну обстановку, в якій діють слідчий та інші суб'єкти, що беруть участь у доказуванні, і в якій проходить конкретний акт розслідування. Ця обстановка отримала в криміналістиці загальну назву слідчої ситуації [2, с. 627].

Перше визначення цієї категорії дав О.Н. Колесниченко в 1967 році. Він вважав, що під слідчою ситуацією розуміють певне становище в розслідуванні злочинів, що характеризується наявністю тих чи інших доказів і інформаційного матеріалу та пов'язаними із цим завданнями щодо його збирання й перевірки [3, с. 16].

С.В. Великанов у межах свого дослідження зазначав, що «для з'ясування сутності слідчої ситуації необхідно виходити з двох взаємозалежних чинників – об'єктивного (як первісно об'єктивно сформованого явища) і суб'єктивного (як явища, суб'єктивно сприйнятого й оцінюваного слідчим у ході розслідування). Вивчення природи та структури слідчої ситуації дало змогу зробити висновок про криміналістичну сутність слідчої ситуації, що

виявляється в специфічності обстановки й стану в провадженні як окремих слідчих дій, так і етапів, а також і в цілому розслідування, та залежно від цього вимагає прийняття рішень тактико-криміналістичного чи методико-криміналістичного характеру. Вищевикладене дає змогу визначити слідчу ситуацію як сукупність сформованих на певному етапі умов – стану й обстановки – розслідування, що сприймаються, оцінюються й використовуються слідчим для вирішення тактичних завдань і досягнення загальних (стратегічних) цілей розслідування [4, с. 218]. На підставі запропонованої дефініції автор класифікував слідчі ситуації на неускладнені (прості), ускладнені та складні; «вирішувані», «важко вирішувані» і «не вирішувані», причому фактор складності визначається ступенем перешкод, що впливають на стан і обстановку розслідування.

Слідчі ситуації під час розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, суттєво відрізняються від загального підходу, оскільки пов'язані з одночасною наявністю предикатного злочину та безпосередньо злочинних дій, скерованих на легалізацію (відмивання) кримінальних активів.

Слідчі ситуації варто класифікувати залежно від джерела інформації, оскільки це, у свою чергу, суттєво впливає на обсяг початкових об'єктивних даних та визначає момент початку відкриття кримінального провадження: інформація надійшла від викривача (заявника), який має обґрунтовану підозру щодо факту легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, конкретною особою. Ця ситуація ускладнюється тим, що заявник має можливість повідомити інформацію, вказавши свої персональні дані або повідомити про відоме йому анонімно, що суттєво ускладнить процес перевірки; інформація надійшла від заявника, який є свідком, що певним чином був задіяний у підготовці або викритті ознак легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (нотаріус, адвокат, аудитор тощо); інформація надійшла від засобів масової інформації. ЗМІ відіграють активну роль у запобіганні злочинності, однак подеколи створення резонансу не впливає позитивно на результати розслідування; від оперативних працівників про підготовку до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним

шляхом; інформація стала відомою в ході проведення розслідування предикатного злочину; інформація стала відома від банку, який виявив підозрілі операції, що вчинялися особою за підробленим або втраченим паспортом; інформація стала відома від іноземних правоохоронних органів, про вчинення легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, громадянином України.

За критерієм наявної інформації ситуації можна поділити на такі: виявлено предикатний злочин зі значними прибутками підозрюваних осіб; виявлено предикатний злочин зі значними прибутками підозрюваних осіб, які готують схему легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; виявлено предикатний злочин зі значними прибутками підозрюваних осіб, які вчиняють легалізацію (відмивання) доходів за встановленою схемою упродовж тривалого часу; виявлено конвертаційний центр з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, клієнти якого цілком не встановлені, а є лише інформація щодо їх приблизної кількості та регіонах перебування; виявлено осіб (наприклад, державних службовців, суддів, прокурорів), які мають задекларовані доходи, однак, справжні статки яких та фінансові можливості, виходячи з витрат, є значно більшими (ці статки, як правило, одержані в результаті виграшу в лотерею, є призами, нагородами).

За територіальною ознакою: місце вчинення предикатного злочину та легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом збігаються (межі держави, регіону, області, населеного пункту); місце вчинення предикатного злочину та легалізації (відмивання) доходів не збігаються (інший населений пункт, інший регіон, інша держава): предикатний злочин вчинено на території України, а легалізація (відмивання) доходів – на території іншої держави (у країні, де дотримуються законодавства про боротьбу з легалізацією (відмиванням); у країнах, які належать до офшорних зон; у країнах, які мають договори про співпрацю в рамках кримінального провадження; в країнах, з якими Україна не має договорів про міжнародне співробітництво); особа на території України користується коштами, що здобуті злочинним шляхом, хоча предикатний злочин і легалізація (відмивання)

були вчинені на території іншої держави, або навіть на території різних держав.

Л.І. Аркуша виокремлює на початковому етапі такі слідчі ситуації: відомий злочинець, але невідомі безпосередній виконавець (співучасник) і спосіб легалізації; є інформація про незаконні операції легалізації доходів у фінансово-кредитній або господарюючій структурі, але невідомі джерело «брудних» грошей та їхній власник-злочинець; є інформація про факти легалізації, відомий співучасник, але невідомі інші особи, які беруть участь у легалізації доходів [5, с. 87-91].

Для типізації слідчих ситуацій початкового етапу розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, використовують три найбільш істотні інформаційні джерела: 1) відомості про факт легалізації (відмивання); 2) відомості про спосіб легалізації (відмивання); 3) відомості про особу суб'єкта легалізації (відмивання) [6, с. 373].

Кожній зазначеній типовій ситуації притаманна своя програма дій слідчого щодо їх вирішення. Так, у першій типовій ситуації, яка вважається найбільш сприятливою в інформаційному та організаційному планах, визначальним є закріплення всіх виявлених слідів злочину. Для цього необхідно затримати підозрюваного (якщо його не затримано в межах кримінального провадження про предикатний злочин), провести обшуки за місцем проживання і роботи підозрюваного, а також тимчасовий доступ до речей і всіх документів, що містять сліди легалізації (відмивання), призначити документальні ревізії, допитати свідків, здійснити експертні дослідження.

У другій типовій ситуації, що характеризується відсутністю даних про спосіб легалізації (відмивання), головні зусилля слідчого повинні бути спрямовані на те, щоб позбутися інформаційних прогалин саме стосовно цього елементу. Це можливе, насамперед, шляхом ретельного дослідження руху грошових капіталів чи іншого майна з моменту їх злочинного отримання до здійснення операцій з легалізації (відмивання). Слідчому необхідно встановити джерело походження злочинних доходів і місце їх знаходження, а також вилучити документи, в яких відобразилися матеріальні сліди легалізації (відмивання).

Головне завдання слідчого в третій слідчій ситуації полягає в тому, щоб встановити особу, яка безпосередньо здійснила легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Як правило, легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, відбувається організованими злочинними угрупованнями. У такому випадку ситуація визначається за такими наявними ознаками: неодноразові зустрічі лідерів кримінальних груп та «авторитетів» (у сфері наркотрафіку, зброї тощо); відсутність конфлікту між злочинними групами, наявний факт об'єднання (для «сумнівної» мети); зменшення кількості злочинів середньої тяжкості, намагання відволікти увагу правоохоронних органів від своєї діяльності (злочинної); факти фізичного знищення лідерів злочинних груп на певній території, яку намагається взяти під контроль об'єднання інших груп для більш прибуткової справи; факти працевлаштування в комерційні структури кримінальних елементів; безпідставне збільшення кількості охоронних підприємств, що одержують легально зброю.

Б.С. Болотський виокремлює випадки, коли відкривається кримінальне провадження на підставі незаконного обігу дорогоцінних металів, що призводить згодом до викриття легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом [7, с. 310-330]. На думку О.А. Зайцева, слідча ситуація визначається як специфічна за умови відкриття кримінального провадження на підставі виявлення фактів зловживання при випуску цінних паперів [8, с. 276-284]. Усі наведені думки мають право на існування, однак, як свідчить практика, кримінальні провадження відкриваються лише за предикатним злочином, не прослідковуються інші неправомірні дії скеровані на легалізацію (відмивання) злочинних активів.

Висновки. Таким чином, слідчі ситуації під час розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, суттєво

відрізняються від загального підходу, оскільки пов'язані з одночасною наявністю предикатного злочину та безпосередньо злочинних дій, скерованих на легалізацію (відмивання) кримінальних активів.

Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, посідає важливе місце у структурі організованої злочинної діяльності, і тому, саме формування комплексних методик розслідування злочинних технологій може підвищити ефективність досудового розслідування злочинів, у тому числі легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. У зв'язку з цим потрібно визнати пріоритетним напрямом наукових досліджень розробку методик виявлення і розслідування легалізації майна, здобутого злочинним шляхом, у поєднанні з розробкою методик розслідування предикатних злочинів.

Виявлення ознак легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, відбувається суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державного фінансового моніторингу, правоохоронними органами під час розслідування інших видів злочинів або під час безпосереднього виявлення факту легалізації (відмивання) чи замаху на нього, засобами масової інформації, окремими громадянами та правоохоронними органами зарубіжних країн, про що надається інформація в Україну.

У зв'язку з тим, що розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, потребує високого рівня фахової спеціалізації, не лише знання норм права, а й глибокого розуміння особливостей фінансових операцій, створення офшорних зон, банків-оболонок тощо, доцільно передбачити в чинному законодавстві відповідну підслідність цієї категорії злочинів.

Список використаних джерел:

1. Журавель В. А. Слідчі ситуації в методиці розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом / В. А. Журавель. С. В. Великанов // Вісник Академії правових наук України. – 2004. – № 4 (39). – С. 170-178.

2. Курс криминалистики : учеб. пособие / Р. С. Белкин. – 3-е изд., доп. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2001. – 837 с.
3. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений : дис. д-ра юрид. наук / А. Н. Колесниченко. – Х. : Б. и., 1967. – 666 с.
4. Великанов С. В. Класифікація слідчих ситуацій у криміналістичній методиці : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. В. Великанов ; Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. – Х., 2002. – 218 с.
5. Аркуша Л. І. Деякі особливості розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних в результаті організованої злочинної діяльності / Л. І. Аркуша // Юридичний вісник: щоквартальний журнал. – 2012. – № 2. – С. 87-91.
6. Протидія економічній злочинності : моногр. / П. І. Орлов, А. Ф. Воловуєв, І. М. Осика, Р. Л. Степанюк та ін. – Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2004. – 568 с.
7. Болотский Б. С. Расследование незаконного оборота драгоценных металлов, природных драгоценных камней или жемчуга, а также нарушения правил сдачи государству драгоценных металлов и драгоценных камней / Б. С. Болотский // Тяжкие и особо тяжкие преступления: квалификация и расследование / под общ. ред. С. Г. Кехлерова. – Москва : Спарк, 2001. – С. 310-330.
8. Зайцев О. А. Расследование злоупотреблений при выпуске ценных бумаг (эмиссии) / О. А. Зайцев // Тяжкие и особо тяжкие преступления: квалификация и расследование / под общ. ред. С. Г. Кехлерова. – Москва : Спарк, 2001. – С. 276-284.

References:

1. V. A. Zhuravel, Slidchi sytuatsii v metodytsi rozsliduvannia lehalizatsii (vidmyvannia) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom / V. A. Zhuravel. S. V. Velikanov // Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy. – 2004. – No. 4 (39). – Pp. 170-178.
2. Kurs krymynalystyky : ucheb. posobyie / R. S. Belkyn. – 3-e yzd., dop. – Moskva : YuNYTY-DANA: Zakon y pravo, 2001. – 837 p.
3. A. N. Kolesnychenko, Nauchnie y pravovie osnovi rassledovaniya otdelnykh vydov prestupleniy : dys. d-ra yuryd. nauk / A. N. Kolesnychenko. – Kh. : B. y., 1967. – 666 p.
4. S. V. Velikanov, Klasyfikatsiia slidchykh sytuatsii u kryminalistychnii metodytsi : dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk : 12.00.09 / S. V. Velikanov ; Natsionalna yurydychna akademiia Ukrainy im. Ya. Mudroho. – Kh., 2002. – 218 p.
5. L. I. Arkusha, Deiaki osoblyvosti rozsliduvannia lehalizatsii (vidmyvannia) dokhodiv, oderzhanykh v rezultati orhanizovanoi zlochynnoi diialnosti / L. I. Arkusha // Yurydychnyi visnyk: shchokvartalnyi zhurnal. – 2012. – No. 2. – Pp. 87-91.
6. Protydiia ekonomichnii zlochynnosti : monohr. / P. I. Orlov, A. F. Volovuiev, I. M. Osyka, R. L. Stepaniuk ta in. – Kh. : Nats. un-t vnutr. sprav, 2004. – 568 p.
7. B. S. Bolotskyi, Rassledovanye nezakonnoho oborota drahotsennikh metallov, pryrodnikh drahotsennikh kamnei yly zhemchuha, a takzhe narusheniya pravyl sdachy hosudarstvu drahotsennikh metallov y drahotsennikh kamei / B. S. Bolotskyi // Tiazhkye y osobo tiazhkye prestupleniya: kvalyfykatsiya y rassledovanye / pod obshch. red. S. H. Kekhlerova. – Moskva : Spark, 2001. – Pp. 310-330.
8. O. A. Zaitsev, Rassledovanye zloupotreblenyi pry vipuske tsennikh bumah (emyssyy) / O. A. Zaitsev // Tiazhkye y osobo tiazhkye prestupleniya: kvalyfykatsiya y rassledovanye / pod obshch. red. S. H. Kekhlerova. – Moskva : Spark, 2001. – Pp. 276-284.